

Egy „konok” műfordító dicsérete

Az Írószövetség 1971. évi díja kapcsán, amellyel Kiss Jenő „műfordítói konokságát” jutalmazta a zsüri, ismételten szó esett a díjnyertes kötetéről, a Szarvasokká vált fiúkról*. A nyilatkozatokból kivilágott, miszerint az elmúlt másfél évtizedben művelődési életünk három elhivatott munkása — Kiss Jenő, a műfordító, Faragó József, a néprajztudós és Plugor Sándor, a grafikus — közös erőfeszítéssel a román népköltészet, szorosabban véve a népballadakincs világviszonylatban párját ritkító igényes bemutatásának alapjait teremtették meg. A kölcsönös megismerés e pompás aranyhídjának már három pillére magasodik: A báránka — 30 legszebb román népballada (1963), a Novákékról szól az ének — a hősi balladaciklus 19 reprezentatív darabja (1969) és a Szarvasokká vált fiúk — 68 világi kolinda (1971). Mindhármat a modern tudományos szempontokat az olvasmányossággal szerencsésen egybeötvtöző válogatás, a fordítások egyöntetűsége és egyenletesen magas költői szintje, valamint a versek gondolati magvát vonaljátékban újrafogalmazó illusztrációk teszik hazai magyar könyvtermésünknek országghatáron túl is osztatlan megbecsülést szerző kiadványaivá.

De talán minden méltatásnál szabatosabban fogalmazta meg kultúrmisszióként felfogott közreműködésük horderejét Kiss Jenő, amidőn a román folklórhoz mint fordítási feladathoz való vonzódását a következőképpen indokolta meg: „Egy nép megismerésének legautentikusabb forrása a népköltészet. Ebben nyilatkozik meg a maga igazi mivoltában az illető nép sajátos lelkisége, gondolkodásmódja, nyelvének minden eredeti szépsége [...]; a népköltészet minden kimutatható kölcsönhatás ellenére különlegesen egyéni marad, megőriz és továbbad olyan vonásokat, amelyek csupán az illető népé. Mélyen, egész valójában megismerni egy népet népköltészetének ismerete nélkül, nézetem szerint, nem is lehet.” (Böloni Sándor: A leghitelesebb forrás. Beszélgetés Kiss Jenővel. Előre, 1971. június 9.)

Nos, mennyiben visz közelebb az immár magas irodalmi díjjal is fémjelzett kolinda-fordításkötet a román néplélek megismeréséhez? Mindenekelőtt azzal, hogy útikalauzul szolgál ama tiszta forrásoktól buzgó gazdag televényben, ahonnan Bartók Béla — a szerzők egyébként kötetüket neki ajánlják — életművének nemcsak egyik legjelentősebb népzenei kiadványát, a Melodien der rumänischen Colinde. Weihnachtslieder. (Bécs, 1935) merítette, hanem itt talált reá emberi és művészi hitvallását összegező szerzeménye, a Cantata profana alapanyagára is.

A „Weihnachtslieder” (karácsonyi énekek) megjelölés mögött azonban az óesztendő búcsúztatásának rendkívül sokrétű néphagyománya rejtőzik, amely a hi-

* Szarvasokká vált fiúk. Román kolindák. Fordította Kiss Jenő, válogatta, szerkesztette, a bevezetőt és a jegyzeteket írta Faragó József. Az illusztrációkat Plugor Sándor készítette. Kriterion Könyvkiadó. Bukarest, 1971.

vatalos időszámítás-rendezésektől függetlenül a téli napfordulóhoz kapcsolódik, és amelynek előkészítése remek alkalmat szolgáltat arra, hogy a fiatalabb nemzedék új elemekkel gazdagítsa a kolindálásból kiöregedett énekesektől eltanult köszöntőket. A kolinda tehát — Octavian Birlea meghatározása szerint — „lényegében újévi jókívánságot tolmácsoló ének, eredetileg úgy alkotva, hogy találjon bizonyos helyzetekhez és alkalmakhoz. A kolinda meséje, az elmondott vagy ábrázolt cselekmény valójában csak ürügy, lehetőség a jókívánság megfogalmazására; ez a jókívánság vagy közvetve bomlik ki a tartalom jelképes értelmezése által, vagy közvetlenül, bizonyos állapotok egyértelmű bemutatásával. Ilyenformán a kolinda rendeltetése, éneklésének célja, funkciója a műfaj lényeges sajátossága; ez a sajátosság az egész tartalmat meghatározza, és megfelelő értelmezéssel bizonyos jelentés felé irányítja“.

Az idézet — úgy érzem — kellőképpen érzékelteti azt a központi helyet, amelyet a kolinda a román népköltészet verses műfajai közt elfoglal; de egyben sejteni engedi azt is, hogy milyen kifinomult művészi ízlésre volt szüksége a szaktudósoknak a legsikerültebbek kiválasztásához a sok száz változat közül, s a román népköltészet nyelv- és formakincsének mennyire elmélyült ismerője lehet az a költő, aki híven meg tudta szóltatni magyarul is ezeknek a helyzetdaloknak a himnikustól a satíráig, a tájleíró versek mondatfüzéreitől a balladás tömörségig hullámzó hangvételét. A kereszténység előtti néphagyományok töredékes, heterogén elemeit őrző laikus kolindákra talál ugyanis az a megállapítás, amellyel Bartók Béla francia monográfusa a Cantata profanát jellemezte: „Sűrítettsége olykor mintha belénk fojtaná a lélegzetet“ (idézi Oláh Tibor az Europe 1971. április—májusi számában). Tagadhatatlan, hogy az álmok, hiedelmek világából sarjadt jelképek és a közvetlen valóság tükröződése közötti feszültség némileg még így is megnehezíti a román falu belső életrendjében kevésbé járatos olvasó számára a versek megértését, de a laikus kolindák minden lényeges vonatkozását összefoglaló bevezetés mellett — amelyben Faragó József a regösénekekkel való párhuzamukra s a több mint százéves magyar kolindafordítás-irodalomra is kitér — az esetleges hiányérzet veszélyét kiküszöböli a laikus kolindák kilenc tematikai csoport szerinti bemutatása a kötetben.

Mindez viszont keret csupán, amely a folklórtudomány iránt érdeklődőkben tanulságos asszociációk sorát ébresztheti ugyan, de igazi, maradandó olvasmányélménnyé csak a magyar köntösbe öltöztetett kolindák tehetik. Kiss Jenő, hogy irodalombírálatunk általa jogosan nehezményezett mulasztását pótolja, ismételtén önmaga elemezte munkamódszerét. Tőle tudjuk, hogy a román népköltészet tolmácsolása bármennyire is „energiaigényes“ feladat, mégsem a remeklésre kínálkozó alkalmat keresi benne, hanem az élményt. „En a kiválasztott írást először is igyekszem mélyen átérezni és megérteni. Addig folyik a mű ilyen tanulmányozása, amíg egyszer csak magyarul megszólal bennem... A fordítás számomra élő folyamat, ugyanúgy jön létre, mint ahogy létrejött az eredeti mű...“

Nem érzem magam hivatottnak megítélni, vajon mennyire indokoltan tulajdonítanak önéletrajzi vonatkozásokat egyes Goethe-komentátorok a Heideröslein-motivumnak, ámde azt, hogy a vadrózsáról szóló Hunyad megyei kolinda magyar változatát költői elhivatottsága jelképeként is magáénak érezte Kiss Jenő, a fentiek ismeretében biztosra veszem. A leányka a mezőn bimbós vadrózsát lát; már-már letépné, amikor a vadrózsa így szól hozzá: „— Ne siess, lány, hogy letépjél, / Hanem, kislány, jöjj te hozzám / Majd vasárnap, kora reggel, / S úgy találsz majd engemet / Szírmot bontva, / Kibomolva. / Nyúlj utánam s tépj le szépen, / Tégy övedbe, tűzz ruhára, / És vigyél te el a táncba; / Úgy forgassanak meg ottan, / Hogy az útközépre es-

sem; / Akik arra elkopognak, / Mind csak éneám tapodnak.“ Kétségtelenül nagy segítségére lehetett a költőnek a román népköltészet virágszirmainak hintésében a szülőföld, a mezőszégi táj hangulata, a gyermekfövel ellesett nyelv zeneisége, hisz abban a korban, amikor valami atavisztikus törvényszerűség emberré válásunk éveibe belesűríti az egész emberiség fejlődéstörténetét, vers és dallam még jobbára elválaszthatatlanok egymástól a számunkra. Éppen átültetendő szövegek asszimilálásának ez az árnyalati differenciálódása teszi változatosá Kiss Jenő fordításainak méltán dicserét, egyenletesen magas költői szintjét.

A kötet egyik Arad környéki kolindája a karácsony érkezéséről régi mókás János-napi köszöntők ízeivel csendül fel magyarul a lassacskán eldöcögött ünnepről, fehér kalácsról, sült kolbászról s arról a bizonyos jó óborról, amelyet a házigazdának illene a karácsony paripájának orra alá tartania. Hasonlóképpen nem pusztán fordítási bravúr a természeti képek keresetlenségének megőrzése sem, hisz a környező világ jelenségeinek ennyire közvetlen, költői képek közbeiktatása nélküli szimbólummá emelését — amely Grigore Silasi megállapítása szerint más neolatin költészetek közül is egyedül még a provanszál sajátja — csak az tudja maradéktalanul tolmácsolni, aki önmaga is részese lehetett e sajátos szimbiózisnak:

*Grădina cu florile,
Suntu-mi flori de toate flori,
Da ca una nu-i nici una,
Ca Mărie, fată bună!*

*Kert, virágos kicsikert,
Benne számtalan virág,
Amde egy sincs benne szebb,
Mint Mária, ekesebb!*

...
*Doi părinți, cari te-au băiat
Lapte dulce te-o scâldat,
Flori de măr te-o 'nfășurat
Să fii dragă pruncilor,
Ca otava juncilor, ...*

...
*Két szülőd ki kézbe véve
Tett fürödni édes téjbe,
S pólyált almafalevélbe,
Hogy mind úgy szeressenek,
Mint sarjút a tehenek, ...*

(A legszebb virág)

Erdekes ugyanakkor azt is megfigyelni, hogy a Kárpátokon túli kolindák esetében Kiss Jenő mennyire azokat a nyelvi fordulokat tekinti zsinórmértéknek, amelyeket kedvenc román klasszikusai, Vasile Alecsandri, Ion Creangă, Mihai Eminescu szóhasználatá szentesít. Íme egyetlen példa, az eszményi férfiszépség leírása a román népköltészetben:

*Az ő gyenge arca,
Mint a tejnek habja;
Pelyhedző bajusza
Szőke, mint a búza;
Haja, vállra folyva,
Mint a holló tolla;
Szeme csillog egyre,
S mint a lanka szedre! ...*

*Az ő gyenge arca,
Mint a tejnek habja;
Szálás szép bajusza
Szőke, mint a búza;
Haja, vállra folyva,
Mint a holló tolla;
Szeme nyíl kerekre,
S mint a lanka szedre ...*

(A báránynak)

(Az özvegy)

Mindkettőt Kiss Jenő fordításában idéztük, s jölehet a kolinda negyven évvel későbbi lejegyzés, mint Vasile Alecsandri gyűjteményének híres balladája, s így a bukaresti éneklőre minden bizonnyal hatással lehetett, a magyar szövegmegoldások egyezése nemcsak ezzel magyarázható.

Sajnos, sem tér, sem pedig kellő előtanulmányok nem állanak a rendelkezésünkre ahhoz, hogy szakszerűen elemezhessük a mesteri megoldásokat, amelyek-

kel a költő-műfordító a román verselésnek — az eltérő nyelvszerkezetek folytán — visszaadhatatlanul könnyed folyásáért kárpótolja a magyar olvasót. E vonatkozásban talán csak annyit, hogy helyenként a régi virágénekek naivul bájos mondatfűzéséhez és ragrimeihez nyúl vissza, mint például a román közvetítéssel a magyar folklórba is bekerült Brumărelul (A dér) motívum esetében:

*Egy kis ifjú ott halad el
Látásán illetődéssel.
Ah, kedves, a te nevedre
— Így szól, járulván elébe —
Leány vagy-e vagy menyecske?
— Én sem leány, sem menyecske,
Egy tengeri virág vagyok,
Csak alig látsz, úgy haladok.*

(Vutskits-énekeskönyv,
XVIII. század vége)

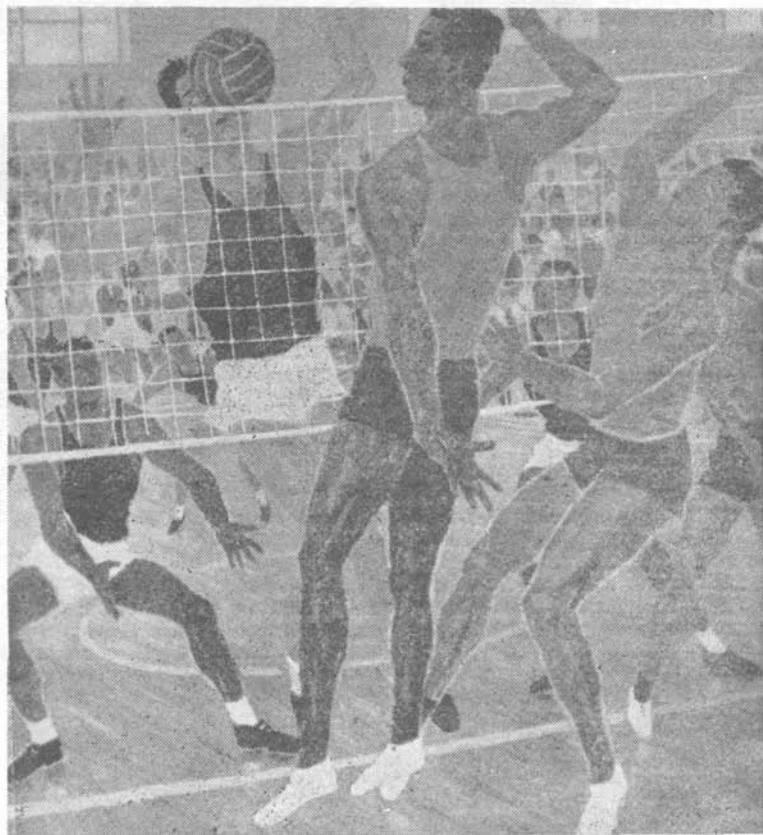
*— Lány vagy-é te vagy menyecske,
Vagy szép csillag, földre esve?
— Nem vagyok lány, sem menyecske,
Sem szép csillag, földre esve;
Tengerentúli boglárka,
Hozott engem ringó bárka...*

(A virág és a harmat
Kiss Jenő fordítása)

Minden fellengzős dicséretnél többet mond azonban az a tény, hogy Kiss Jenő és munkatársai román népköltészeti trilógiájukkal bevonultak a magyar műfordításirodalom „nagy hódítói“ közé, s olvasóik ezrei várják érdeklődéssel bizalommal az ígért folytatást, Petrea Crețul Șolcan, az egyik legjelesebb román népi balladamondó oeuvre-jének a bemutatását.

ENGEL KÁROLY

Nagy Albert: Röplabdázók

TÉKA

IRINA CURELARU: Particule elementare. Interacțiuni tari.

— Az elemi részecskék fizikája különleges helyet foglal el a modern fizikában; olyan fontos kérdések megválaszolását ígéri, amelyek hozzáférhetnek bennünket a természet, az anyagi világ legáltalánosabb törvényeinek mélyreható megértéséhez. A szóban forgó mű nem tankönyv, hanem monográfia, amely az említett területen az utóbbi időben elért kísérleti eredményeket foglalja össze és igyekszik magyarázni, különös tekintettel a nagy energiájú részecskékkel kapcsolatos, világ-szerte az érdeklődés homlokterében álló kutatásokra. A bevezető fejezet rövid történeti áttekintést, a zárófejezet a várható eredményekre nyíló perspektívát ad, s mindezzel együtt a tulajdonképpeni szakmai részek, főleg az erős kölcsönhatások vizsgálatának eredményeit ismertető fejezetek nélkülözhetetlen kézikönyvvé teszi a művet kutatók, tanárok, sőt fizika szakos egyetemi hallgatók számára is. (*Editura științifică, 1971.*)

GEORGE PÓLYA: Descoperirea în matematică. — Mi az a know-how? Valamilyen tárgyról való ismereteink, információink alkalmazási képessége. Mít jelent ez a matematikában? Azt a képességet, hogy feladatokat oldjunk meg. Mégpedig nemcsak egyszerű rutinfeladatokat, hogy úgy mondjuk: „számtanpéldákat“, hanem olyan problémákat is, amelyek bizonyos szabadságot követelnek meg a gondolkodástól az eredetiség és az alkotás irányában. A szerző, magyar származású amerikai matematikus és egyetemi tanár, ennek a képességnek a fejlesztését állítja könyve középpontjába, az első részben a feladatmegoldások gyakorlati készségének elsajátítását, a másodikban a további álta-

Irodalmunk születési bizonyítványa

Időnként nem árt újraismételni köztudott igazságokat; felmérhetetlenül nagyok irodalomtörténetírásunk adósságai. A Romániai Magyar írók sorozat szaporodó kötetei, az újrakiadások kapcsán az egyes írók életművét, munkásságának egyes vetületeit, vonatkozásait több-kevesebb alapossgal elemző elő- és utószók, a folyóiratainkban elvéve napvilágot látó igényesebb tanulmányok, a dokumentáris értékű adatközlések, a könyvekké kerekedő kortársi visszaemlékezések, önéletírások, igaz, sokat törlészenek az évtizedek alatt felhalmozódott tartozásból; az elért szerény eredmények ugyanakkor erőteljesebben, sürgetőbben figyelmeztetnek a még mindig rikító fehér foltokra, a tátongoló úrokre, a bosszantó hiányokra, a terhelő mulasztásokra.

Irodalomtörténetünk valójában csak most kezd megszabadulni a hamupipőke-sorstól, amelyre a körülmények, az adott időben divatos lett exkluzívista nézetek kárhóztatták... Még ma is burjánznak a szimplifikáló megállapítások, a felületes általánosítások, a régen idejémtúlt beskatulyázások, „szembenézések“, tetszetős idézetek formájában települve át egyik dolgozattól a másikba. Egyetlen kezünk öt ujjá légséges a két világháború között tevékenykedő hazai magyar írók életét és munkásságát tudományos alapossgal feltérképező, valóban marxista szemszögből megírt monográfiák, összegező tanulmányok felsorolására. Megdöbbenően keveset tudunk például a különböző avantgarde-irányzatok sajátos erdélyi jelentkezéséről, térhódításáról, az egyes irodalmi csoportosulások, helyi szervezkedések céljairól és eredményeiről, kulisszatitkairól — amelyek számos jelenség jobb megértését segíthetnék elő —, csak vázlatosan ismerjük a legtöbb folyóirat és újság tevékenységét, gyakorlati szerepét az irodalmi élet szervezésében, a kibontakozás előkészítésében és ösztönzésében. A készülő Romániai Magyar Irodalmi Lexikon munkatársai — adatgyűjtők, címszóírók, szerkesztők — tanúsíthatják, mennyi nehézséget okoz, hány akadályt támaszt a szintézis megteremtésében a rész tanulmányok, a monográfiák, a rendszeresített tudományos adatközlés hiánya, elenyésző volta. A legszükségesebb életrajzi és könyvészeti adatok felhajtása, megszerzése napokat, heteket igényel...

Irodalomtörténetírásunk mulasztásai nemcsak a szakemberek, a kutatók munkáját nehezítik meg — más választásuk nem lévén, részletproblémák tisztázása végett is betérnek a dokumentációs könyvtárakba —, de erőteljesen rányomják bélyegüket a hazai irodalom múltjának középfokú és egyetemi szintű tanítására is. A vidéki tanárok, a főiskolai hallgatók nem jutnak hozzá a legszükségesebb forrásmunkákhoz, az elemzendő irodalmi művekhez... Találkoztam már olyan magyar nyelv és irodalom szakos tanárokkal, akik éveken át több órában tanították — állítólag jól! — a két világháború közötti

romániai magyar irodalom „klasszikusait“, de sejtelmük sem volt, hogyan mutatott a régi *Korunk*, milyen formátuma és címlapja volt az *Erdélyi Helikon*nak, milyen időközökben jelent meg a *Pásztor-tűz*. Lényegében valamennyi irodalomtörténeti jellegű kiadványunknak kettős célt kell szolgálnia: tudományosat és didaktikai. A pillanatnyi és távlati igények, elképzelések határozzák meg, hogy adott esetben melyik jelleg kerül előtérbe, melyik vonás válik meghatározóvá. Harmonikus együttlétezésről csak ritka esetekben beszélhetünk. Míg a részletes pályafelmérések, a nagymonográfiák, a folyóiratok és a sajtótörténet körébe vágó tanulmányok a tudományosságot, a nemzeti önismeret elmélyítését szolgálják, a vázlatos íróportrék, a műelemzések, a kismonográfiák elsősorban az irodalomtörténet mindennapi igényeit igyekeznek kielégíteni.

Különösen az irodalmi lapok, folyóiratok, valamint a hosszú évtizedeken át megjelenő újságok irodalmi anyagának összegyűjtésében, rendszerezésében, feldolgozásában végzett elenyészően keveset éppen csak kibontakozásnak indult irodalomtörténetírásunk. Pedig a romániai magyar irodalom bölcsőjét félszáz évvel ezelőtt szinte kizárólag az újságok, a folyóiratok ringatták. Tabéry Géza *Emlékkönyvében* „a folyóiratok bukdácsoló hegemoniáját az erdélyi írás piacán“ csupán az indulás, az alapozás első öt esztendejére szűkíti, valójában azonban a későbbiekben is két újság — az *Ellenzék*, majd a *Brassói Lapok* — és két folyóirat — a *Korunk* és az *Erdélyi Helikon* — körül alakulnak ki az irodalmi csatározások, s rendeződnek ismételen át a történelem forgószélében a romániai magyar irodalom „arcvonalai“.

„A lant körül csak fanatikusok álltak. Ezeknek voltak pazar házimulatságai a folyóiratok. Tudták, hogy Klio táblájára írnak minden kicsi szót. És a sok tiszavirág-életű folyóirat együtt monumentális teljesítmény. A sok tiszavirág-élet együtt gazdagodó szüntelen élet. Erdélyi Szemle, Zord Idő, Tavasz, Magyar Szó, Pásztor-tűz, Napkelet, Vasárnapi Újság, Kalauz, Génusz, Ellenzék melléklete világnézetek alig látszó árnyalatszíneivel mind egy cél felé siettek: fórumot adni a színesen meginduló erdélyi irodalmi termelésnek.“ Elfogult patetikusság, a keresett fordulatok, egyszerűsítő megfogalmazások ellenére Kovács László szemléletesen és találóan jellemzi az *Erdélyi Helikon Antológiája* 1927 elé írt bevezetőjének idézett soraiban a romániai magyar irodalom hőskorát, lázas, útkezes esztendeit, amikor „folyóiratok stafétája futott ismeretlen jövő felé“. Az első váltópár — hogy a fenti sporthasonlatnál maradjunk — Nagyváradról, Ady és a Holnap városából indult, mindjárt az első világháború utolsó hónapjaiban.

A *Magyar Szó* első száma 1919. június 15-én, nem sokkal azután jelent meg Tabéry Géza szerkesztésében, hogy a front átvonult a Körös-parti városra, Ady Endre nevével lobogóján, a decentralizációs törekvések propagálásával, a haladó hagyományok ápolásának következetes vállalását hirdelve meg programjában. Az alig egy hétre rá napvilágot látó

lánosításokra való képesség kialakítását célozva. Mind az általános, mind a középiskolákban működő tanárok számára kiváló segédeszköz a matematika oktatásához. (*Editura științifică*, 1971.)

GUSTAVE FLAUBERT: Bovaryné. — A regény 1857-ben, vagyis éppen 115 esztendeje jelent meg. Kár, hogy az alcím (Vidéki erkölcsök) feledésbe merült, holott maga a regény nem utolsósorban annak köszönheti halhatatlanságát, hogy a vidékiség, a kis-szerű élet tartósabbnak bizonyult az unatkozó, meg nem értett asszony kiveszőféliben levő típusánál. Homais urat, a demagóg, félművelt patikust századunk jobban s több példányban ismeri Emma Bovarynál. Olvassuk ezúttal Flaubert remekművét monsieur Homais, nem pedig, mint eddig, madame Bovary regényeként. (*Kriterion*, 1972.)

Körtánc fantomokkal. — A *Modern katalán költők* alcímet viselő kötet a fordító és válogató Jánosházy György jóvoltából nagy hagyományú, káprázatos gazdagságú lírából kínál — az egész megismerésére vágyat ébresztő — ízelítőt. Ennek a lírának s e líra nyelvének — amint erre a Bevezető emlékeztet — nemcsak irodalomtörténete van. Az V. Fülöptől 1714-ben s Francótól több mint két évszázaddal később betöltött nyelv fennmaradása egy népnek és írástudójának szívós küzdelmelt fejezi ki a szabadságot, melynek mint mindig, az állandó veszélyeztetettség csak növeli értékét. A bemutatott tíz költő rövid életrajza, adatolásban, értelmezésben egyaránt értékes bevezetője, a pompás grafikai kiállítás méltó keretbe foglalja az antológiát, mely igen előkelő helyzetre tarthat igényt hazai műfordításirodalmunkban. (*Kriterion*, 1972.)

TÉKA

ANTONINA KLOSKOWSKA: Tömegkultúra. — A lengyel egyetemi tanárnő munkája napjaink egyik legtöbbet vitatott és különféleképpen értelmezett kérdéskomplexumával foglalkozik. A szerző kísérletet tesz a tömegkultúra fogalmának — („tárgya az ember szellemi, esztétikai, valamint pihenési és játéktevékenységének, azaz szórakozási tevékenységének körébe tartozó jelenségek, amelyek különösképpen az úgynevezett tömegkommunikációs eszközök hatásával függenek össze”) — és problémáinak meghatározására, rendszerezésére. Ebből kihagyja a sportot, az esztrád-előadásokat és a hasonló zenei rendezvényeket, s így a problémakört tudatosan leszűkítve csupán a tömegkommunikációs eszközökhöz kapcsolódókra összpontosítja a vizsgálat fenyét. A szerző módszere szociológiai fogantatású, de szerves kapcsolatban áll a vizsgált kérdések történetiségével. Ennek segítségével villantja fel azokat a technikai-gazdasági és társadalmi feltételeket, amelyek között kialakult az európai kultúra. (*Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1971.*)

ILLYÉS GYULA: Abbahagyott versek. — Új sorozatát, a Mikrokozmosz Füzeteket indította el ezzel a kötettel a Szépirodalmi Könyvkiadó. A kiadói szándék: olyan „hosszú költeményeket” megjelentetni, melyek — „ahogy Bartók zenei világát a Mikrokozmosz — egyszersmind egy teljes költői világot is reprezentálnak”. Ilyen mű a sorozatban másodiknak megjelent Nagy László-oratórium is, az *Ég és föld*. A nyitókötet viszont épp az ellenkezőre példa: az *Abbahagyott versek* a töredék-líra világába visz, kalauzul azt a költőt választva, akit a kicsikart művészi harmónia megteremtői, a befejezés eti-

Tavaszi — Zsolt Béla irányításával — az újszerű törekvések, a modern művészeti irányzatok mellett tesz hitet, a provincializmussal, a „faji” elzárkózással szemben a nemzetköziség eszméjének szolgálatát tekinti az irodalom legfőbb hivatásának. A két folyóirat az anyagi nehézségek súlya, a szigorodó cenzúra nyomása alatt, a közöny és az érdektelenség légkörében, az egymás ellen vívott harcban emésztette fel magát. Nemcsak elvi ellentétek, a kibékíthetetlennek tűnő irodalompolitikai célkitűzések állították egymással szembe őket (bár a két lap munkatársi gárdáját jórészt ugyanazok a költők, írók alkották), hanem a megjelenésüket biztosító vállalatok üzleti versengése, a kulisszák mögött folyó machinációk, a személyes antipátiák indították el mindenekelőtt a polarizációs folyamatot, teremtették meg a két ellentétes tábor.

Átfogó, alaposan dokumentált tanulmányban kíséri végig a két folyóirat tizennégy hónapos tevékenységét a nemrég megjelent antológia* bevezetéseként Kovács János, több oldalról is megvilágítja az ellentétes törekvések, viták eredőit, valódi és vélt okait, figyelmeztet a következetlenségekre, a célkitűzések párhuzamosságára, helyenkénti összemósódására, amelyek végül is a harcterek látványos felcserélődéséhez vezettek. Adott ponton, miként a temesvári Roboz Imre Kovács Jánostól is idézett röpiratában megállapítja, a szerkesztők, a kiadók felcserélődésével a *Magyar Szóból Tavasz*, és a *Tavaszból Magyar Szó* lesz, hogy aztán mindkettő felemészthetőn a céltalan háborúsodásban. Adatokra építő érvekkel, jól megválasztott idézetekkel, eredeti megállapításokkal, következtetésekkel igyekszik kijelölni Kovács János a két konkurrens folyóirat helyét, szerepét a romániai magyar irodalom fejlődésének egészében, bőven taglalva a decentralizációs törekvések nagyváradi előzményeit, Ady Endre és a *Holnap* szerepét, utalva ugyanakkor a nagyváradiakkal egyidejű vagy azokat követő lapkiadási kísérletekre az új történelmi feltételek közé került erdélyi városokban. A két lap anyagát részletesen elemezve — bizonyos szerzők szerepét, egyes írók értékét azonban érdemtelenül eltűlozva —, Tabéry Gézával egybehangzóan állapítja meg összegezőképpen az előszó: „... az erdélyi magyar irodalom első célkitűzései Nagyvárral jegyezték el magukat. A *Magyar Szó* és a *Tavaszi* lapjain találkoztak először egymással az erdélyi irodalom ma már ismert nevei: Ligeti Ernő, Berde Mária, Bárd Oszkár, P. Gulácsy Irén, Bartalis János, Szombati-Szabó, Tompa László, Szini Lajos, Reményik Sándor, Szentimrei Jenő és mások igen számosan.”

A „mások” sorába tartozott — a két folyóirat anyagából válogatott és összeállított antológia tanúsága szerint — Becsky Irén, Femes László, Sipos Iván, Walter Gyula, Tihanyi Erzsébet, Cziffra Géza s jó néhány ismeretlen, akiknek kiletét a kötet gondozójának nem sikerült megállapítania. Ha valamiért elmarasztalhatjuk Kovács Jánost, az épp „Az antológia szerzőiről és írásairól” című fejezet, amelyben hiányosak az adatok, sok a pontatlanság,

* Magyar Szó—Tavaszi. Kriterion Könyvkiadó. Bukarest, 1972.

a felületesen egyszerűsítő megfogalmazás, a következetlenség. Megtudjuk például, milyen szignót használt Tabéry Géza, de teljesen titokban maradnak Ádám Ferenc, Gyarmathy Ferenc, Kempner Magda életrajzi adatai; Ligeti Ernő munkásságának, a két folyóiratban megjelent írásainak ismertetéséhez belső szómagyarázatokat is fűz a szerkesztő, míg Szombati-Szabó Istvánt csak így minősíti: „Színes költői egyéniség a két világháború közötti romániai magyar irodalomban.“ Majdnem minden írónk elfér ez alatt a kalap alatt. Míg nincsenek a nagyközönség számára hozzáférhető lexikonaink, értelmező szótáraink, az igényesebb könyvek mellől elhagyhatatlanok (kár, hogy a kiadók csak ritkán gondolnak erre) a név- és szómagyarázatok, amelyek megfelelő mértékben segítik az olvasót a tájékozódásban, az adott mű alaposabb megértésében. Kovács János hosszú, oldalakra nyúló címszavakban ismerteti irodalmunk jeles alkotóinak munkásságát, amelyet minden érettségizett diák többé-kevésbé ismer, de a szakembereket, az irodalomtörténészeket is zavarba hozó nevekről alig közöl valamit.

Ha már a kifogásoknál tartunk, még két dolgot szeretnénk szövé tenni. Szerencsésebb lett volna a két lap anyagát külön-külön csoportosítani, a műfajok szerinti felosztás jelentősen megnehezíti azok dolgát (állandóan a nehezebb jegyzetekhez kényszerülnek fordulni), akik a válogatás alapján próbálnak képet alkotni a *Tavaszi* és a *Magyar Szó* arcéléről. Meg lehetett volna próbálkozni a két nagyváradi folyóirat legjellegzetesebb, legérdekesebb számainak hasonmás kiadásával, ami nemcsak a bevezető tanulmányhoz szolgáltatathat a jelen antológiánál meggyőzőbb példátartat, de kitűnő szemléltetőeszközzé válhat a tanárok, az egyetemi hallgatók kezében. Feltétlenül érdemes lett volna összeállítani és közölni a két irodalmi folyóirat teljes repertóriumát, ami nélkülözhetetlenné tenné a kötetet a két világháború közötti irodalmi élet búvárlói, kutatói számára. Miként Juhász Gyula és Szombati-Szabó István írásai esetében tette, jó lett volna, ha minden esetben jelzi az újraközléseket, az esetleges változtatásokat, ismerteti az adott művek variánsait.

Túlzott igényeket támasztunk egy antológiával szemben? Kovács János alapos tanulmánya jogosít fel arra, hogy az antológia minden fejezetétől számon kérjük a tudományosságát. Mert a hasznos kiadványt elsősorban nem az átlagolvasók fogják kezükbe venni, hanem az irodalomtanárok, a főiskolai hallgatók, a lapszerkesztők, a bibliográfusok. Újabb antológiák készülnek, amelyek a *Korunk*, az *Erdélyi Helikon*, a *Periszkóp*, a *Génius* irodalmi anyagával fognak megismertetni; reméljük, rövidesen gyűjteménybe rendeződnek az *Ellenzék*, a *Brasóli Lapok*, a *Temesvári Hírlap*, a *Keleti Újság* s a többi rangos napilap hasábjain megjelent versek, tárcák, novellák is. Érdemes lenne pontosan meghatározni a hasonló kiadványok jellegét, „szabványát“, szándékolt szerepét. A félmegoldások, a következetlenségek lényegében a készülő Romániai Magyar Irodalmi Lexikon, az összeállítandó bibliográfiák, a megírandó életmű-monográfiák, a nagyszabású irodalomtörténeti szintézis elkészültét késleltetik.

káját vallók között tartunk számon. Illyés-képünket árnyaltabbá teszi ez a könyv, nemcsak a versekkel, hanem az eljűk irt kitűnő esszével is. (*Szépirodalmi Könyvkiadó, 1971.*)

NAGY PÁL: Monologium. — A könyv műfaját nehéz volna meghatározni. Tizenhárom elbeszélés gyűjteménye? Regényrészletek? A hagyományos poétikai szabályok alkalmazása itt csődöt mond. Ha egyik-másik írást értelmezhetjük is külön-külön (*totenkammer, les adieux de fontainebleau, csigasor*), a szerző nyilvánvaló szándéka szerint a kötet egésze a próza, sőt a „szépírás“ határainak tágitását, mai életérzések kötetlenebb kifejezésének új lehetőségeit keresi. Olykor a mondatok, a szavak is felbomlanak, a magyar szövegbe francia, angol, latin szövegrészek, idézetek, szavak ékelődnek, s rendkívüli módon megnő a nyomdai jelek, a grafikai összkép szerepe. Életérzésében Nagy Pál könyvét leginkább Antonioni filmjeihez hasonlíthatnánk, a „lebegés“ a kötet egyik darabjának jellemzően kiugrott, uralkodó motívuma — bár mindegyre érezzük a szerző vágyát a kötődésre, a hagyományokhoz kapcsolódásra. Ebben a kísérleti prózában is felismerhető a párizsi Nagy Pál erős tehetsége, magasszintű íráskultúrája. Nyomdatechnikailag remeklés ez a mindenképpen rendhagyó „monologium“. (*Magyar Műhely, 1971.*)

KOCSIS ISTVÁN: A korona aranyból van. — Három drámat sorakoztat fel Kocsis harmadik kötete: a címadó mű mellett a *Bolyai János estéjét* és a *Megszámláltatott fák* című első Kocsis-dráma átdolgozott változatát. Kocsis nem a látványos drámai összeütközések megörökítésére törekszik; még amikor témája módot ad-

na erre, akkor is inkább hőseinek belső drámájára figyel, a választás drámájára, amelyben a „jó“ és a „rossz“ nem vegytisztán kerül szembe egymással, s az egyén érdekei szempontjából másként volna megítélhető „jó“ és „rossz“, mint ahogy azt a közösség érdeke megköveteli. A Kocsis-hősök tisztaság- és szabadságvágya új meg új konfliktusokat szül, de mindig az emberiség szava az utolsó szó. — Deák Ferenc könyvborítója — a Kriterion-kiadványok igényes grafikai kivitelezésének hagyományához híven — maga is művészi teljesítményként értékelhető. (*Kriterion*, 1972.)

VOZÁRI DEZSÓ: Varázslat nélkül. — Sokan tudtak róla, egy-egy bizarr verse fel-felvilant, önálló verskötetben azonban csak most vált hozzáférhetővé: a kassai költő már a bécsi Tűz hasábjain szerepelt, sokáig Prágában és Pozsonyban élt; 1935-ben Ignótus méltatta *Szebb a sziréna* című verskötetét; Fábry Zoltán eleinte cinizmusát kifogásolta, majd felfedezte polgárelenes gúnyját; a nagy időben Moszkvából szólt az Új Hang oldalairól; 1945 óta Budapesten újságíró. Most Sándor László, a régi Korunk csehszlovákiai szerkesztője bontja ki válogatott verseinek gyűjteménye élén groteszk igazmondását, kisember-központúságát, minden lakkozással szemben a valóság gyökeréig tapintó őszinteségét. A címadó vers utolsó két sora akár a kötet mottója is lehetne: „...a váltig kiccsúfolt, a tiszta értelem / legyen végül leszálma s itélni kénytelen.“ (*Szépirodalmi Könyvkiadó*, 1972.)

A novellaelemzés új módszerei. Szerkeszti Hankiss Elemér. — A kötet egy nyilvános vitülés, az 1970 áprilisában Szegeden rendezett novellaelemző konferencia anyagát tartalmazza. Az ott elhangzott előadá-

Irodalomtörténetünk, könyvkiadásunk felmérhetően adósságairól értekeztünk a bevezetőben. Jelzett hiányosságai ellenére Kovács János antológiája törleszt a tartozásból, élénk téve a romániai magyar irodalom kezdeti két jelentős dokumentumának kivonatát, hitelesített másolatát.

Szekernyés János

„Vissza a természetbe”

Másodszor nyílik immár alkalom Xántus János remek kis zsebkönyvéről* írni. Már az első, közel másfél évtizede megjelent, szerényebb kivitelű kiadást is valósággal szétkapkodták a diákok, turisták és természetbarátok, s feltehetőleg még nagyobb szeretettel fogadják majd e másodikat, mely tartalmában gazdagabb, kivitelében tetszetősebb. Alig hiszem, hogy mire ez a recenzió megjelenik, akár egyetlen példánya is kapható lenne még a könyvesboltokban. Irnom kell róla mégis, nemcsak mert megújult az olvasótábor, a természetjárók új nemzedéke nőtt fel azóta, hanem — és főképpen — mert alapvetően megváltozott viszonyunk, az egész emberiség viszonya a természethez.

Századunk első két harmadában a közérdeklődés homlokterében a technika állt. Ha voltak is szép számmal természetbarátok, az élő természet tudománya, a *biológia*, kívül esett a nagyközönség érdeklődési körén. De szakkörökben is különös eltoldódás következett be: az erdő-mezőrt, rétet és lápot járó, megfigyelő-gyűjtögető természettudós (sőt: „természetbúvár“) helyébe a kísérletező biológus lépett. Ez az új tudós-típus nem visel bakancsot, nem cipel hátizsákot, vállálról nem lógnak különféle táskák és gyűjtőeszközök. Nem tudja fejből ezernyi növényfaj latin nevét, de biztos öntudattal mozog a modern kutatólaboratórium *technikai* csodái között: elektronmikroszkóppal vizsgálja a sejt-organellumok finomszerkezetét, és a köpenye hajtókájára tűzött doziméter arról vall, hogy sugárzó izotópokkal kutatja az anyagcsere intím részlet-folyamatait.

A modern kísérleti biológia eredményei valóban szinte csodálatosnak nevezhetők. Betekintést nyerünk az élő molekulák térbeli szerkezetébe; olvasni tudjuk az átöröklés „titkosírását“, az élő anyag felépülésének vezérlő programját; s valószínűleg csak idő kérdése, hogy megtanuljuk e „titkosírást“ kedvünk szerint átírni, korrigálni. Mikközben azonban a kísérletező biológus a távolabbi jövőre gondol, amikor majd tetszése szerint irányíthatja az öröklékenységet, s beavatkozhat akár az emberi faj biológiájába is, a természet — a laboratórium bűvkörében élő, sikereitől megszedült tudóstól elha-

* Dr. Xántus János: A természet kalendáriuma. Második, bővített kiadás. Kriterion Könyvkiadó. Bukarest, 1972.

nyagolt természet — vészjeleket ad. A talajok szerkezetének leromlása és az ezt követő erózió, az állatfajok százainak pusztulása, a természetes bomlásnak ellenálló szennyeződések felhalmozódása, a folyókban és tengerekben észlelt tömeges halpusztulás, a kártevők alig kivédhető inváziói és sok más aggasztó tünet figyelmeztet arra, hogy az élő természet több mint kétezer millió éve kialakult egyensúlya megbomlóban van.

A tudomány fejlődésének belső dialektikája azonban nem tűri az egyoldalúságot. A negatív visszacsatolás működésbe lépett, és jelzésére ma már a biológiai kutatás élvonalába és a közvélemény érdeklődésének homlokterébe került az élő természet, az életközösségek és a környezet tudománya, az ökológia. Mindannyian egyetértünk abban, hogy a természet egyensúlyának helyreállítása a tudomány és a társadalom legsürgősebb feladata, minthogy az emberiség léte függ a megoldásától. Az első, döntő jelentőségű lépés: alaposan megismerni a természetes életközösségeket, nyilvántartásba venni alkotóelemeiket, a különféle állat- és növényfajokat, figyelemmel kísérni népeségeik változását, feltárni a köztük fellépő bonyolult kölcsönhatásokat, az életközösségeket fenntartó integrációs és egyensúlyukat biztosító önszabályozó mechanizmusokat.

Erre a munkára nem elegendők pusztán a szakemberek, és nem lehet csak laboratóriumban vagy alkalmi „kiszállások” alatt végezni: országokat és kontinenseket átfogó, világméretű felmérésekre van szükség — s ehhez sok százezernyi megfigyelőre, akik mindig és mindenhol jegyezzék a virágok nyílását a természetes érését, madarak érzését, fészkelését és költését, állatok vándorlását, rovarok rajzását, az időjárás alakulását és az élővilág sok más periodikus jelenségét. Csak az ily módon gyűjtött adatok birtokában lesznek majd képesek a szakemberek megtervezni az élő természet megmentését, a biológiai egyensúly megőrzését. Ennek a megvalósítása azonban már újra mindannyiunk ügye és feladata — ügye és feladata pedig legelsősorban a most felnövő új nemzedéknek, a Föld jövő századbeli polgárainak, akiknek természetszeretétől, a természet iránt érzett felelősségétől függhet a földi élet jövője. És e tekintetben Xántus János könyve — a mi szűkebb körünkben — miszsiót teljesíthet.

A természet kalendáriuma az etnobotanikától az űrhajózásig, a madártantól a csillagászatig a természetre vonatkozó emberi tudás számos területét öleli fel és nyitja meg az érdeklődők előtt. Az egyes tudományágak hivatásos művelői a szerzőnél nyilván tájékozottabbak saját szakterületükön, de ha itt-ott megakad is a szemük néhány pontatlanságon, ezt könnyen elnézik a könyv legfőbb erényéért: azért, hogy csak úgy árad belőle a természet szenvedélyes szeretete. Árad és magával ragad. Ebben a magával ragadó lendületben felülmúlhatatlan Xántus János, aki a katedráról és a rádióban élőszóval, a mozivásznonról és a televízióban vetített képpel, számos cikkével és könyvével pedig a nyomtatott betű erejével oltja felnőttbe és fiatalba egyaránt a természet szeretetét, a természetkutatás vágyát. Hi-

sok tárgya négy novella elemzése volt: *Caligula* (Kosztolányi Dezső), *Utolsó szivar az Arabs Szürkénél* (Krúdy Gyula), *Barbárok* (Móricz Zsigmond), *Január* (Nagy Lajos). Az elemzések szempontjai változatosak. Az eszme- és stílustörténet, a poétika és stilisztika, valamint a modern nyelvészet (főleg a szemantika és a szemiotika) egyaránt képviselve van bennük. De nem hiányzik a pszichológiai szemlélet sem. A verselemzésekhez viszonyítva jóval elhanyagoltabb prózaelemzés sokat nyert ezzel a vitauléssel. Így a kötet széles körökben ismertetheti a sokak számára egyelőre még ismeretlen új prózaelemző módszereket. (*Akadémiai Kiadó, 1971.*)

KOVÁCS GYÖZŐ: Fábry Zoltán. — Az első Fábry-monográfia jókor érkezett: a béke és antifasizmus nagy elkötelezettjének közelgő 75. születési évfordulójára. A szerző Bóka László és Molnár Erik tanítványa (az ő emléküknék ajánlja a könyvet); barátságot kötött „Stósz lakójá”-val, s így nemcsak könyvélmények, hanem személyi kapcsolatok segítségével is élénk tárhatja most a szlovákiai magyar irodalom jelesének a Korunk történetéhez is fűződő életpályáját. Nem bírálatként, csak tényként szögezzük le, hogy ez a jól tagolt sűrű idézet-hálózatra épült, gazdag bibliográfiára támaszkodó és pompás képanyaggal kiegészített munka még csak üttörés a teljesebb Fábry-kép felé, de esszé-jellegével friss benyomást ad s ideiglenes kulcsot is a *Korparancs* (1934) és a *Stósz délelőttök* (1968) közt kibontakozott alkotói élet, annak előzményei és az író halálával megnyílt utóélet megértéséhez. Maga a „stósz magány”, az expresszionista indulás, a beérő, kezdetben „türelmetlen” baloldaliság, a valóságírodalom, az antifasiszta

erkölcsiség, *A vádlott megszólal* (1946) máig szóló bátorsága s a könyveket ontó hatvanas évek Európa-ébersége kap itt értelmezőt és szószólót, felmutatva Fábry publicisztikájában a mindenkori igazságkeresést. (*Magvető, 1971.*)

SZERB ANTAL: Gondolatok a könyvtárban. — Az élete delén tragikusan elhunyt írónak, irodalomtörténésznek ez a könyve először 1946-ban, posztumusz kötetként jelent meg, s a magyar és a világ-irodalom jeleseiről — többek között Kőlcseyről, Vörösmartyról, Ibsenről, Gogolról — írott esszéit tartalmazza. E mostani kiadás terjedelemben szinte kétszeresére növekedett, s így ismét eljuttatta az olvasóhoz a *Hétköznapiak és csodák* című terjedelmesebb tanulmányát, amely négy nagy nyugat-európai nemzet századelői irodalmának sok vitát kiváltott, egyéni szemléje. Örvendünk megejtő szépségű útinaplójának, *A harmadik toronynak*, amelynek az ad külön, fájdalmas értéket, hogy az újabb világégés pusztította olasz tájnak bukolikus, békebeli képét örökítette meg. A továbbiakban néhány, folyóiratok hasábjain megjelent vagy nyomdafestéket nem is látott esszé kapott helyet, megannyi útkeresés. Ezek az írások teljesebbé teszik annak az alkotó embernek a portréját, aki számára a betű, a könyv, az irodalom mindennél fontosabb volt. (*Magvető, 1971.*)

MIRCEA ANGHELESCU: Pre-romantizmus románesc (pînă la 1840). — A szerző a pre-romantikát a klasszicizmus és a romantika közötti sajátos, a szentimentalizmust is magába foglaló átmeneti jelenségnek fogja fel, amely kifejezte a XVIII. század emberének tudati és érzelmi válságát anélkül, hogy eljutott volna a romantika nyújtotta perspektívához, és önálló esztétikát ho-

szam, hogy ez a könyve, *A természet kalendáriuma* is jelentősen hozzájárul a természet iránti kevésbé utilitarista társadalmi magatartás kialakításához, az ember és a természet viszonyának helyes útra térésehez.

Róbert Endre

Josef Haltrich emlékezete

A társadalmi-politikai és művelődési élet legkülönbözőbb területein oly gazdag tevékenységet kifejtő 1848-as nemzedék tagjainak köszönhetjük első hazai folklór-gyűjteményeinket. E nemzedék történészei, filológusai, írói és publicistái nagy szerepet szántak a népi irodalomnak a nemzeti-politikai haladás folyamatában. Sokan közülük gyűjtőmunkát végeztek, tanulmányokat írtak vagy legalábbis támogatták azokat a törekvéseket, amelyek e gazdag népi kincs felszínre hozását tűzték ki célul. E tevékenység elméleti megalapozását a romantika nyújtotta, az az irodalmi áramlat, amely ebben az időben egész Európát átjárta. Különösen Németországban születtek szép eredmények, J. G. Herder, a Grimm-testvérek és más kutatók széles körű munkájának köszönhetően.

Ez a terebélyesedő mozgalom hazánkban főleg azokra a szász diákokra hatott, akik németországi tanulmányaik idején közvetlen kapcsolatot teremtettek az ottani folklórtudomány legjelesebb képviselőivel, és szülőföldjükre visszatérve is fenntartották ezeket a kapcsolatokat. Így például Josef Haltrich rendszeresen levelezett a Grimm-testvérekkel és más kutatókkal. De hasonló törekvésekkel találkozunk a magyarok és románok körében is. Már 1848 előtt megkezdik a gyűjtőmunkát, s azt néhány évvel később még nagyobb lendülettel folytatják. Ugyancsak szép eredményeket mutatott fel a korabeli magyar és román történetírás: forrásközlemények és összefoglaló-értékelő művek jelentek meg.

A nyelvi kutatásokban a román szakemberek az *Erdélyi Iskola* nyomdokain haladtak, a magyar filológusok elsősorban a nyelvjárásvizsgálatra összpontosították figyelmüket. Ebben az időszakban Kriza János a székelyek, Lőrincz Károly pedig a délkelet-erdélyi magyarok tájnyelvi sajátosságait kutatta. A művelődési élet fellendülésének e korszakában fejtette ki tevékenységét Josef Haltrich, a hazai szász folklór- és nyelvjárás-kutatás egyik legjelentősebb múlt századi képviselője.

*

Josef Haltrich 150 esztendővel ezelőtt, 1822. július 23-án született Szászrégenben. Szülővárosában végzi el az elemi iskolát, majd 1836-ban — két-

évi magántanulás után — a segesvári gimnáziumba kerül. Ezt követik a főiskolai évek Lipcsében, ahol a teológiai előadásokkal egyidőben klasszikus és német filológiai, valamint történeti és bölcséleti előadásokat is hallgat.

Tanulmányai befejeztével Erdélybe visszatérve először német házitanítói állást vállal Bethlen János gróf kolozsvári házában. Itt éri a forradalom kitörésének híre. Betegsége nemsokára (1848 szeptemberében) arra kényszeríti, hogy hazatérjen a szászrégeni szülői házba. Rövidesen kézhez kapja a segesvári gimnázium meghívását egy tanári állás betöltésére. Huszonnégy esztendeig marad abban a gimnáziumban, amely az idén, fennállásának 450. évfordulója alkalmából felveszi volt tanára (majd 1869-től igazgatója) nevét. A segesvári katedrát 1872-ben felcseréli a segedi papi állással. s ebben a községben él egészen 1886-ban bekövetkezett haláláig.

Erdély művelődéstörténetében Haltrich maradandó érdemeket szerzett néprajzi tanulmányaival, különösen az erdélyi szász népmesék kiadásával; ezenkívül az utókor tudományossága a XIX. század egyik legkiemelkedőbb erdélyi germanistájaként tartja számon.

Segesvári tanársága idején kezdi meg a szász népmesék gyűjtését. A gimnázium tanulóit, valamint a falusi tanítók és papok számára működő szemnáriumban hallgatói szülőhelyük ismert meséit hozzák magukkal, s ugyanakkor megyesi és szászsebesi barátai, ismerősei is támogatják.

A gazdag anyagból Haltrich első ízben állatmesévalogatást közöl a gimnázium 1854—1855. évi értesítőjében, s a bevezető fényt vet a gyűjtés történeti-erkölcsi értékeire. Meséinek első kiadása egy esztendő múlva jelenik meg Berlinben *Deutsche Volksmärchen aus dem Sachsenlande in Siebenbürgen* (Erdélyi szász népmesék) címmel. Haltrich lelkiismeretességét tanúsítja az a tény, hogy minden meseszöveg legalább két mesemondó közlésén alapszik. Előszavában jelzi, hogy gyűjtését tudományos értekezéssel akarja kiegészíteni. Többek között össze szeretné hasonlítani a szász meséket a román és magyar nép hasonló alkotásaival. Sajnálja, hogy eddig egyetlen képzett erdélyi magyar vagy román „nem vállalkozott arra, hogy tudományos-kritikai módon gazdagítsa saját népe nagy szellemi kincseit“, ugyanis „Gaal, Majláth. Erdélyi magyar, valamint Schott és Waldburg román mesegyűjtései egyrészt pontatlanok és kevésbé eredetiek, másrészt pedig szegényesek, s aligha sejtetik a két nép hatalmas, sajátos gazdagságát“. E tevékenységével Haltrich a kutatás új útjait nyitotta meg hazánkban, ez a kísérlete a határokon túl is kedvező visszhangot keltett. A Grimm-testvérek megbecsülése például abból is kitűnik, hogy nagy művük, a *Kinder- und Hausmärchen* 7. kiadásába a Haltrich-féle gyűjtés egyik legszebb meséjét is felvették.

Haltrich rendszeresen bővítette gyűjtését: így az utolsó, általa gondozott kiadás (3. kiadás, Bécs, 1882) száztizenkilenc mesét tartalmazott. Halála után ezek

TÉKA

zott volna létre. A román pre-romantikát Angheliescu a „felhalmozódás“ és a „megvalósítás“ korszakára osztva tárgyalja, ennek megfelelően az első részben főleg az európai irodalommal való megismerkedést mutatja be, míg a második rész az eredeti román irodalomban alkalmazott pre-romantikus tematikát, keretet, hangulati elemeket, valamint a preromantika és a felvilágosodás kapcsolatát ismerteti és értékeli. (*Minerva*, 1971.)

SALAMON LÁSZLÓ: Nyitott könyv. — „Legyen békés hát belétörődésem / abba, mi másképp nem lehetett; / hiába-való konok kérdezősém, / mikor a nagy időfergeteg / vilámfényétől annyi szem káprázik — / Ilyen nagy időkben tenni kell, / hisz töprengésem semmit meg nem másít, / és nem bölcsesség, inkább teher.“ — mondja a költő, aki ebben a verskötetében is az öregkor megbocsátó szelídségével néz a világra, és aki egyaránt fogékony az elmúlt, de a legújabb dolgok iránt is, korát meghazudtoló frissességgel szólva hozzá az ifjúság égető problémáihoz. (*Dacia*, 1971.)

SZAKONYI KÁROLY: Harmincnégy ember. — A kötetben harmincnégy ember villan fel előttünk — innen a cím is —, s amint az író mondja: „Rajtunk a sor, hogy e lapokon megteremtsük a hangjátékok és a színházi esték légkörét. Rajtunk a sor: az írón, aki most csak pusztá szöveget ad közre, és az olvasón, aki fantáziája végtelen színpadán fogja jelmezbe öltöztetni, díszletek közé állítani, megvilágítani és megszólaltatni ezeket az embereket. Hányféle előadás lesz? Ahány olvasó, annyiféle.“ Olyan igazságot fogalmaz meg itt az író, melyet mindnyájan érzünk, ha színdarabot olvasunk. Ezt a harmincnégy embert pedig va-

lóban mindenki úgy értelmezi, ahogy az általuk megszólaltatott probléma benne rezonál. Szakonyival lehet egyetérteni, de lehet — sőt néha kell is — vele vitatkozni. Mindenképpen érdemes elolvasni ezeket a műveket, mert egyéni gondolkodásunk nyer velük lehetőséget az állásfoglalásra. (Szépirodalmi Könyvkiadó, 1971.)

SZABOLCSI MIKLÓS: Jel és kiállítás. — Az *avantgarde* és *neoavantgarde* kérdéseire al-címhez híven, a szerző egy igen sokat vitatott, de eddig elé igen kevéssé pontosan meghatározott jelenségről szándékozik — a kérdést inkább körülírni, semmint kimerítő módon — beszámolni. Az avantgarde-ot elnevezésétől, sőt előzményeitől kezdve részletesen mutatja be, és eljut a hatvanas évek neoavantgarde irányzatainak, elméleteinek ismertetéséig. Avantgarde-on nagyon sok mindent értenek az irodalomelméleti szóhasználatban: az elmagányosodás és szorongás művészetét, az anarchisztikus értelmiségi lázadást, minden tartalmi és formai újítást, az apolitikus irányzatot stb. A szerző szerint avantgarde-on „azoknak az általában meghatározott esztétikai, filozófiai, sok esetben politikai programmal bíró áramlatoknak, irányzatoknak sorát” kell értenünk, amelyek alkotó csoportokká szerveződtek, és századunk első éveiben indultak útnak. Körülbelül az olasz futurizmust, a francia képzőművészeti s irodalmi kubizmust, a német festészeti és irodalmi expresszionizmust sorolja ide. Szabolcsi jól körülhatárolt álláspontot képvisel. Az avantgarde problémáját sokoldalúan és gazdagon dokumentálva közelíti meg; már csak vitatkozni kell. (Gondolat, 1971.)

többször is megjelentek, utójára — immár hetedszer! — a bukaresti Kriterion kiadónál.*

E gyűjtemény anyaga nem különbözik tartalmilag az ország — különösen Erdély — magyar és román lakosságának mesekincsétől. Az évszázados együttélés, a huzamos kölcsönhatás folyamán kialakultak a rokon vonások, bár ez nem jelenti azt, hogy teljességgel eltűntek a jól észlelhető egyedi jegyek. Ebben az összefüggésben utalhatunk George Călinescu *Estetica basmului* (A mese esztétikája) című, 1965-ben megjelent művére, amely Haltrich gyűjtését ebből a szempontból elemzi, és kimutatja a párhuzamot a román és erdélyi szász népmesék között. Haltrich tevékenységét a magyar szakemberek is figyelemmel kísérték. Karcsei Gáspár például 1859-ben közölte a kötet előszavát azzal a felhívással, hogy a magyarok és románok kövessék példáját.

Gazdag folklorisztikai munkásságán kívül Haltrich a nyelvjáráskutatásban is érdemeket szerzett. Tanulmányai, valamint hozzájárulása egy szász tájszótár kidolgozásához kora elismert erdélyi német nyelvutatójává avatják. Említésre méltó, hogy K. G. Frommann *Die deutschen Mundarten* (A német nyelvjárások) című jelentős folyóiratában már 1858-ban közölte néhány tanulmányát. A tájszótár összeállítására irányuló erőfeszítéseit — lehetőségek hiányában — nem koronázta siker. Csupán egy évszázad múlva valósul meg régi terve: az RSZK Akadémiája és a Berlińi Akadémia közös gondozásában megjelenő kötetek sorozatával.

Haltrich munkásságának értékelésekor figyelembe kell vennünk felvilágosító-népszerűsítő tevékenységét is. A babonákról szóló egyik előadásában utalt arra, hogy a babonák felosztása hasznosakra, károsakra és semlegesekre nem állja meg a helyét. Mert voltaképpen minden babona káros, az ún. semleges és ártatlan is. Helyesen ismerte fel lényegüket, amikor ezeket írta: „A babona általában ál- vagy hamis hit, mivel a dolgok között olyan eredendő kapcsolatot feltételez, amelyet a természeti törvények és a tapasztalat nem igazolnak.” E hamis hit leküzdésére azt indítványozza, hogy fokozzák a tudás terjesztését a nép körében. A tudományoknak általában és a természettudományoknak különösképpen — mutat rá egyik írásában — egyre nagyobb jelentőségük lesz a jövőben, s hozzájárulnak majd az emberiség haladásához.

Befejezésül idézzük egyik kortársának jellemzését, amelyben Haltrich, az ember áll előttünk: „...Gyermeki kedélye volt, és gyermeki hittel bízott az emberi jószágban; életében senkinek rosszat nem tett, igaztalan dolgot nem mondott, s amikor e két dologgal élete során találkozott, értetlenül állott előtte.”

Michael Kroner

* Josef Haltrich: Sächsische Volksmärchen aus Siebenbürgen. Herausgegeben von Hanni Markel. Kriterion Verlag. Bukarest, 1971.